

УДК 378.015.51-057.87

Атаманчук Ніна Михайлівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

e-mail: nina.atamanchuk@gmail.com

ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ НА ПОЧАТКОВИХ ЕТАПАХ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація

У статті розглядається проблема професійного становлення студентів-першокурсників. Використано опитувальник (проводили анонімно), який дозволив вивчити психологічні фактори професійного становлення студентів на початкових етапах навчання у ЗВО. Виділено психологічні фактори професійного становлення студентів на початкових етапах навчання у ЗВО: сформованість інтересу до професійної діяльності; розчарування в результаті невдач; стан здоров'я; власна інерція; цілеспрямованість; повна самовіддача у будь-якій справі; реалістичність задач по досягненню мети; здоровий спосіб життя; інтерес до професії; приклад колег; здатність до самоосвіти та власного розвитку; усвідомлення власних сили та здібностей; достатнє фінансування; велика власна працездатність. Встановлено, що для успішного професійного становлення студентів-першокурсників є надзвичайно важливими як внутрішні мотиви навчання (загальний розвиток, вдосконалення; прагнення оволодіти знаннями для реалізації їх у професії; розуміння і засвоєння інформації на заняттях) так і зовнішні мотиви навчання (подобається отримувати похвалу за перевершення своїх попередніх досягнень; похвала за здібності та розум, успіхи в навчанні; схвалення з боку батьків (друзів) та педагогів; стати успішним. Наші спостереження показали: студенти закладу вищої освіти, у яких переважають внутрішні мотиви навчання, більше включені в навчальний процес. Вони активніші, свідоміші, більш вільні в плануванні своєї

професійної освіти, самоосвіти. Однаково зацікавлені вивченням і загальноосвітніх, і вузькопрофесійних дисциплін. Студенти з переважанням зовнішньої мотивації навчання менше цікавляться навчальною діяльністю. Професійне становлення майбутнього фахівця залежить від особистісних характеристик студентської молоді, які визначають становлення студента як майбутнього фахівця. Переконані, професійна мотивація є спонукальною та спрямовуючою активність студента на задоволення потреб у праці, комунікуванні, самоствердженні, самореалізації, самовдосконаленні. Перспективою подальших досліджень даної проблеми є розвиток психологічної готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності на різних етапах професійного становлення.

Ключові слова: *викладач, студент-першокурсник, навчально-професійна діяльність, внутрішні мотиви навчання, зовнішні мотиви навчання.*

Atamanchuk Nina Myhailovna, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology and Pedagogy National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic».

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF STUDENTS IN THE INITIAL STAGES OF STUDY IN HIGHER EDUCATION INSTITUTION

Summary

The readiness of student youth for professional activity is a complex personal formation. At the initial stages of education in higher education institutions is characterized by a contradiction between the student's need for professional self-determination and the lack of necessary professional competencies to meet it. To highlight the psychological factors of professional development students in the initial stages of higher education. Most of the respondents have a formed interest in professional activity, which implies a positive attitude to the chosen profession. Unfortunately, among the respondents there are students who do not have a positive

attitude to the future profession. The professional development of first-year students is hindered by frustration as a result of failures related to learning. A large number of subjects have health problems that hinder successful professional development. The vast majority of students emphasize the importance of purposefulness in professional development. Most students consider interest in the profession as a factor influencing their professional development. The attitude of students to learning is one of the important indicators of their professional development. A factor that will help to implement the professional plans of students is their own strengths and abilities. Psychological factors of professional development of students at the initial stages of education in higher education institutions are highlighted. Psychological factors of professional development of students at the initial stages of education in higher education institutions are: the formation of interest in professional activities; frustration as a result of failures; health status; own inertia; purposefulness; full dedication in any case; realistic tasks to achieve the goal; healthy lifestyle; interest in the profession; example of colleagues; ability to self-education and own development; awareness of one's own strengths and abilities; sufficient funding; great own efficiency.

Key words: *teacher, freshman, educational and professional activities, internal motives for learning, external motives for learning.*

Постановка і актуальність дослідження. У зв'язку з реформуванням освіти в Україні пріоритетною є проблема підвищення ефективності освітнього процесу закладів вищої освіти (ЗВО), формування рис, що забезпечують повноцінну творчу реалізацію в подальшій професійній діяльності. Сучасна вища освіта обумовлює потребу в творчих, компетентних спеціалістах, успішних професіоналів. Надзвичайно важливо створити умови для творчого розвитку майбутніх фахівців на початкових етапах навчання у ЗВО.

Готовність студентської молоді до професійної діяльності є складним особистісним утворенням. На початкових етапах навчання у ЗВО характерною є

суперечність між потребою студента у професійному самовизначенні та відсутністю необхідних фахових компетентностей для її задоволення.

Перший курс навчання у ЗВО є найнапруженішим в навчально-професійній діяльності студентів. Характерний процес пристосовування до нового навчального середовища, студенти адаптуються до нових вузівських обставин. Перший курс є початковим етапом професійного становлення, загальною передумовою засвоєння обраної професії.

Для сучасної психолого-педагогічної науки є надзвичайно актуальною проблема пошуку таких психолого-педагогічних систем, які максимально сприяли б формуванню у студентської молоді на початкових етапах навчання у ЗВО психологічної готовності до професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням питання професійного становлення майбутніх фахівців займалися як зарубіжні так і вітчизняні дослідники: Г. Абрамова, Б. Ананьев, І. Бех, В. Бодров, О. Бондаренко, М. Боришевський, Л. Бурлачук, П. Гальперін, І. Галян, М. Дьяченко, Е. Зеєр, Л. Кандибович, Н. Коломинський, О. Кокун, Л. Кондрашова, Г. Ложкін, С. Максименко, А. Маслоу, В. Моляко, В. Моргун, В. Панок, К. Роджерс, В. Рибалко, М. Савчин, М. Смульсон, В. Татенко, Т. Титаренко, Н. Чепелєва, Л. Шнейдер, Т. Яценко та ін.

Професійне становлення особистості за Л. Шнейдером – це формування професійної спрямованості, компетентності, соціально значущих і професійно важливих якостей і їх інтеграції, готовність до постійного особистісного і професійного зростання [12].

С. Максименко наголошує, що індивід, прийнявши на себе певну професійну роль, лише розпочинає освоєння функціонально змісту майбутньої професійної діяльності [9, с. 14].

О. Кокун поняття «професійне становлення» вважає основним, але не єдиним компонентом професійного становлення фахівця [8, с. 9].

М. Дьяченко і Л. Кандилович віділили компоненти психологічної готовності до професійної діяльності: професійна спрямованість, розвиток здібностей; розвиток почуття обов'язку, відповідальності, професійної самостійності; становлення соціальної, духовної й моральної зрілості; самовиховання у формуванні якостей, досвіду, необхідних як майбутньому спеціалісту; професійна самостійність та готовність до майбутньої практичної роботи [6].

В. Семиченко вважає, що діяльність студента як суб'єкта професійної підготовки є ефективною лише тоді, коли вона інтегрується із загальною системою професійної підготовки. Вона наголошує на важливості впродовж навчання в ЗВО враховувати як реальні психологічні якості майбутніх фахівців, так і подальші тенденції розвитку цих якостей [11]. Зазначимо, що на думку В. Семиченко важливо проводити дослідження для одержання даних про психологію сучасного студента, здійснювати психологічну експертизу педагогічних новацій та пропонованих організаційних форм і технологій, психологічну підготовку адміністративного та професорсько-викладацького складу всієї системи професійної освіти.

Науковці Б. Ананьєв, І. Бех, В. Рибалко під професійною придатністю розуміють сукупність особистісних якостей людини, які впливають на успішність засвоєння та ефективність виконання трудової діяльності [1, 5, 10].

Зеєр наголошує, що на початковому етапі навчання (перший курс) важливими є такі загально-професійні якості: прагнення до саморозвитку, високий рівень працездатності, сумлінність, дисциплінованість, принциповість і відповідальність. Усе це пояснюється тим, що на цьому етапі професійного становлення студенти адаптуються до умов та змісту професійної освіти, відбувається засвоєння навчально-пізнавальної діяльності, визначаються нові соціальні ролі особистості і взаємостосунки між однокурсниками та викладачами вищого навчального закладу [7].

Отже, професійна спрямованість передбачає розуміння і внутрішнє сприйняття цілей і завдань професійної діяльності. Професійна спрямованість є формою вияву здібностей і нахилів, які визначають спрямованість та виступають її передумовою. Навчання студентів у ЗВО на початкових етапах висуває перед ними певні вимоги, які суттєво впливають на їх професійне становлення. Ставлення студента-першокурсника до навчання є одним з важливих показників становлення висококваліфікованого фахівця.

Викладення основного експериментального матеріалу. Ми поставили *мету* виділити психологічні фактори професійного становлення студентів на початкових етапах навчання у ЗВО.

Нами було використано опитувальник (проводили анонімно), який дозволив вивчити психологічні фактори професійного становлення студентів на початкових етапах навчання у ЗВО.

Дослідження проводилося на базі Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». В дослідженні взяли участь 98 студентів-першокурсників.

Проаналізуємо результати опитування. На питання «Чи маєте інтерес до обраної Вами професії?» (рис.1) отримано такі відповіді: «так» – 60% студентів; «більше так, ніж ні» – 25 % студентів; «ні» – 15% студентів.

Як бачимо, більшість досліджуваних мають сформований інтерес до професійної діяльності, що передбачає позитивне ставлення до обраної професії. Практика показує, що інтерес до професії є важливим фактором становлення висококваліфікованого фахівця. Такі студенти впевнені у своїй професійній компетентності, ставлять перед собою реалістичні фахові цілі, висувають креативні ідеї та плани щодо майбутньої професійної діяльності.

Нажаль, серед досліджуваних є студенти, у яких недостатньо сформоване позитивне ставлення до майбутньої професії. Перед викладачами ЗВО стоїть надзвичайно важливе завдання сформулювати у студентів інтерес до обраної

професії, правильне уявлення про суспільне значення та зміст роботи в майбутній галузі діяльності, про особливості її розвитку.

Практика показує, що більшість студентів на початкових етапах навчання у ЗВО, вивчаючи той чи інший предмет, готуючись до заліків, екзаменів, не зіставляють отримані знання з своєю майбутньою професійною діяльністю. А тому, викладачам ЗВО потрібно організовувати навчальну діяльність студентів так, щоб максимально показати застосування матеріалу, що вивчається, в майбутній професії. Переконані, тільки на основі взаємного порозуміння між викладачем та студентом можна досягти позитивної мотивації до навчання [2, с.101]. Від того, як студент-першокурсник адаптується до навчання у ЗВО, буде залежати його становлення як майбутнього фахівця.

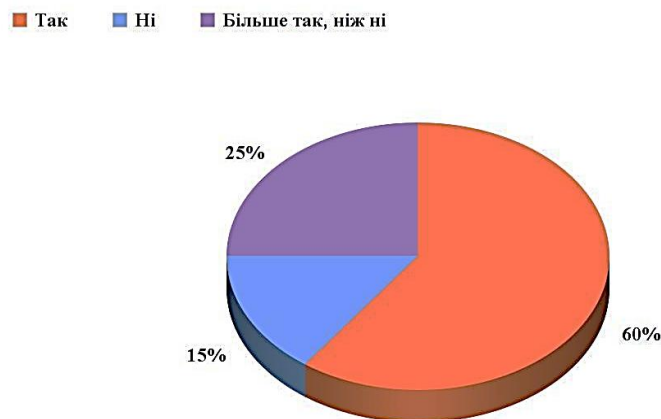

Рис. 1. Сформованість інтересу до професійної діяльності у % від загальної кількості досліджуваних

На питання «Що заважає Вам у професійному становленні?» (рис.2) отримано такі відповіді: «розчарування в результаті невдач» – 40 % студентів; «стан здоров'я» – 30% студентів; «власна інерція» –25% студентів; «обмежені ресурси» – 5% студентів.

Як видно з відповідей, більшість студентів-першокурсників стверджують, що професійному становленню заважає розчарування в результаті невдач. Наші спостереження дають підстави стверджувати, що головною причиною

розчарувань студентів у навчання, є відсутність у студентів уміння самотійної роботи.

Погоджуємося з думкою білоруських учених М. Дьяченко, Л. Кандибович, які пов'язують проблеми професійного становлення студентів з недосконалою системою відбору абітурієнтів у вузи. Так, іноді абітурієнти мають певні ілюзії щодо своєї майбутньої професії.

Рис. 2. Бар'єри, які заважають професійному становленню у % від загальної кількості досліджуваних

Як бачимо, велика кількість досліджуваних мають проблеми зі здоров'ям, що заважає успішному професійному становленню. Студентське життя – це постійні зміни, які ускладнюють взаємодію студента і з внутрішнім, і зовнішнім світом. Вони також – джерело стресу. Саме стреси впливають на працездатність молодшої людини, її здоров'я, стосунки з оточенням, насамперед із рідними та близькими. Фізичні й психологічні навантаження нерідко провокують серйозні захворювання (інфаркт, гіпертонія, інсульт та ін.) [3, с.8]. Труднощі в адаптації студента до навчання у ЗВО пригнічують розвиток особистості майбутнього фахівця.

На питання «Що допомагає Вам у професійному становленні?» (рис.3) отримано такі відповіді: «цілеспрямованість» – 45 % студентів; «повна самовіддача у будь-якій справі» – 25% студентів; «реалістичність задач по досягненню мети» – 20% студентів; «здоровий спосіб життя» – 10 % студентів.

Переважає більшість студентів наголошують на важливості цілеспрямованості у професійному становленні. Це ті, які зробили цілеспрямований вибір свого професійного майбутнього, для них освіта становить інтерес. Ставлення студента-першокурсника до навчання є одним з важливих чинників успішного професійного становлення.

Рис.3. Складові успіху професійного становлення у % від загальної кількості досліджуваних

На питання «Які фактори впливають на професійне становлення?» (рис.4) отримано такі відповіді: «інтерес до професії» – 55% студентів; «приклад колег» – 35% студентів; «самоосвіта та власний розвиток» – 10% студентів.

Найбільше студентів вважають інтерес до професії фактором, який впливає на їх професійне становлення. Ставлення студентів до навчання є одним з вагомих показників їх професійного становлення. Саме від особливостей ставлення студентської молоді до оволодіння компетентностями, можна робити висновок і про перспективу формування у неї психологічної готовності до професійної діяльності. Нагальне завдання для ЗВО – підвищити успішність навчання студентів. Попри недостатні здібності, висока навчальна мотивація може відігравати роль компенсуючого фактору, тому в педагогічній діяльності викладачі мають концентрувати увагу на її формуванні [4, с.7].

Рис. 4. Стимулюючі фактори професійної діяльності у % від загальної кількості досліджуваних

На питання «Які фактори допоможуть реалізувати професійні плани?» (рис.5) отримано такі відповіді: «власні сили та здібності» – 50% студентів; «достатнє фінансування» – 35% студентів; «велика власна працездатність» – 15% студентів.

Рис.5. Фактори, які допоможуть при реалізації професійних планів у % від загальної кількості досліджуваних

Отримані результати вказують на те, що студенти вважають основним фактором, який допоможе реалізувати професійні плани є їх власні сили та здібності. Немає сумніву, що успішність професійного становлення студентів залежить від їх активності, високого рівня знань та здатності творчо мислити.

Протягом початкового етапу перебування у ЗВО студентами усвідомлюється інтерес, нахили та здібності до оволодіння обраною професією, формуються професійно важливі якості майбутнього фахівця. Одним з найважливіших факторів для розвитку особистості студента-першокурсника є його інтелектуальний розвиток. Він свідчить про рівень показників розумової діяльності та уваги, а тому сприяє успішній адаптації студента до навчання у ЗВО та успішному професійному становленню.

Методологічне або загальнонаукове значення. Результати дослідження мають певну практичну цінність, а саме: виділено психологічні фактори професійного становлення студентів на початкових етапах навчання у ЗВО.

Отримані емпіричні результати є самостійним внеском авторів у розробку проблеми професійного становлення студентів-першокурсників на початкових етапах навчання у ЗВО.

Висновки. Отже, для успішного професійного становлення студентів-першокурсників є надзвичайно важливими як внутрішні мотиви навчання (загальний розвиток, вдосконалення; прагнення оволодіти знаннями для реалізації їх у професії; розуміння і засвоєння інформації на заняттях) так і зовнішні мотиви навчання (подобається отримувати похвалу за перевершення своїх попередніх досягнень; похвала за здібності та розум, успіхи в навчанні; схвалення з боку батьків (друзів) та педагогів; стати успішним. Наші спостереження показали: студенти закладу вищої освіти, у яких переважають внутрішні мотиви навчання, більше включені в навчальний процес. Вони активніші, свідоміші, більш вільні в плануванні своєї професійної освіти, самоосвіти. Однаково зацікавлені вивченням і загальноосвітніх, і вузькопрофесійних дисциплін. Студенти з переважанням зовнішньої мотивації навчання менше цікавляться навчальною діяльністю.

До психологічних факторів професійного становлення студентів на початкових етапах навчання у ЗВО варто віднести: сформованість інтересу до професійної діяльності; розчарування в результаті невдач; стан здоров'я; власну

інерцію; цілеспрямованість; повну самовіддачу у будь-якій справі; реалістичність задач по досягненню мети; здоровий спосіб життя; інтерес до професії; приклад колег; здатність до самоосвіти та власного розвитку; усвідомлення власних сили та здібностей; достатнє фінансування; велику власну працездатність.

Таким чином, професійне становлення майбутнього фахівця залежить від особистісних характеристик студентської молоді, які визначають становлення студента як майбутнього фахівця. Переконані, професійна мотивація є спонукальною та спрямовуючою активність студента на задоволення потреб у праці, комунікуванні, самоствердженні, самореалізації, самовдосконаленні.

Перспективою подальших досліджень даної проблеми є розвиток психологічної готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності на різних етапах професійного становлення.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. Л. : ЛГУ, 1968. 338 с.
2. Nina Atamanchur, Svetlana Yalanska, Valentyna Onipko, Volodymyr Ishchenko Motivation of freshmen of high educational establishments: psychological resource of art practice. *SUSTAINABLE development under the conditions of European integration: collective monograph / [editorial board Darko Bele, Lidija Weis, Nevenka Maher]*. Part I. Ljubljana: Ljubljana School of Business, 2019. P.89-102.
3. Атаманчук Н. М. Хендмейд – спосіб підвищення стресостійкості у студентів ЗВО *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. 2020.Том. XI: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. Випуск 21. С. 6-23.
4. Атаманчук Н. М., Курило Ю.М. Мотивація до навчання студентів педагогічного закладу вищої освіти. *Витоки педагогічної майстерності*. Збірник наукових праць. Полтава, ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2018. Випуск 21. С.14-19.

5. Бех І. Д. Категорія становлення в контексті розвитку «образу Я» особистості. *Педагогіка і психологія*. 1992. № 3. С. 9-21.
6. Дьяченко М., Кандыбович Л. Психологический словарь-справочник. Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2001. 576 с.
7. Зеєр Е. Ф., Сыманюк Э. Э. Кризисы профессионального становления личности. *Психологический журнал*. 1997. № 6. С. 35-44.
8. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: *монографія*. Київ: Інформ. аналіт. агенство, 2012. 200 с.
9. Максименко С. Д., Щербан Т. Д. Професійне становлення молодого вчителя. Ужгород, 1998. 233 с.
10. Рибалка В. В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників : *Монографія*; за ред. Г. О. Балла. К. : Академія педагогічних наук України, 1998. 160 с.
11. Семиченко В. А. Пути повышения эффективности изучения психологии. К., 1997. С. 4-5, 112-116.
12. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг: *учеб. пособие*. М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2004. 600 с.

References transliterated

1. Anan'ev B. G. Chelovek kak predmet poznaniya. L.: LGU, 1968. 338 s.
2. Nina Atamanchuk, Svetlana Yalanska, Valentyna Onipko, Volodymyr Ishchenko. Motivation of freshmen of high educational establishments: psychological resource of art practice. *SUSTAINABLE development under the conditions of European integration: collective monograph / [editorial board Darko Bele, Lidija Weis, Nevenka Maher]*. Part I. Ljubljana: Ljubljana School of Business, 2019. S. 89-102.
3. Atamanchuk N. M. Khendmejd – sposib pidvyschennia stresostijkosti u studentiv ZVO. *Aktual'ni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats' Instytutu psykholohii*

- imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. 2020.T. KhI: Psykholohiia osobystosti. Psykholohichna dopomoha osobystosti. Vypusk 21. S.6-23.
4. Atamanchuk, N. M., Kurylo Yu.M. Motyvatsiia do navchannia studentiv pedahohichnoho zakladu vyschoi osvity. *Vytoky pedahohichnoi majsternosti*. Zbirnyk naukovykh prats'. Poltava: PNPU imeni V. H. Korolenka, Vypusk 21. S.14-19.
5. Bekh I. D. Katehoriia stanovlennia v konteksti rozvytku «obrazu Ya» osobystosti. *Pedahohika i psykholohiia*. 1992. № 3. S. 9-21.
6. D'yachenko M., Kandybovich L. (2001). *Psikhologicheskij slovar'-spravochnik*. Mn.: KHarvest, M.: AST. 576 s.
7. Zeer EH. F., Symanyuk EH. EH. (1997). Krizisy professional'nogo stanovleniya lichnosti. *Psikhologicheskij zhurnal*. № 6. S. 35-44.
8. Kokun O. M. Psykholohiia profesiinoho stanovlennia suchasnoho fakhivtsia: *monohrafiia*. Kyiv: Inform. analit. ahenstvo, 2012.200 s.
9. Maksymenko S. D., Shcherban T. D. Profesiine stanovlennia molodoho vchytelia. Uzhhorod, 1998. 233 s.
10. Rybalka V. V. Osobystisnyi pidkhid u profilnomu navchanni starshoklasnykiv: *Monohrafiia*; za red. H. O. Balla. K.: Akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy, 1998.160 s.
11. Semichenko V. A. (1997). Puti povysheniya ehffektivnosti izucheniya psikhologii. K. S. 4-5, 112-116.
12. Shneyder L. B. Professionalnaya identichnost: teoriya, eksperiment, trening: *ucheb. posobie*. M.: Izdatelstvo Moskovskogo psihologo-sotsialnogo instituta; Voronezh: Izdatelstvo NPO «MODEK», 2004. 600 s.